

TEFNER Zoltán
egyetemi magántanár
Budapesti Corvinus Egyetem

professor
Corvinus University of Budapest, Hungary
 email: zoltan.tefner@uni-corvinus.hu

**NÉMET–OSZTRÁK–MAGYAR SZAKÉRTŐI
 BIZOTTSÁGI KONFERENCIA A LENGYEL
 VÁMPOLITIKA KÉRDÉSÉRŐL
 (1916. AUGUSZTUS 29 – SZEPTEMBER 1.)**

**GERMAN–AUSTRO–HUNGARIAN CONFERENCE
 OF SPECIALIST-COMMISSION IN THE ISSUE OF THE
 CUSTOMS POLICY
 (29. AUGUST – 1. SEPTEMBER 1916)**

ABSTRACT

In my paper I present the discussion between the German Empire and the Austro–Hungarian Monarchy how must be develop the economical system in the Polish Kingdom after the war finished victorious against the entente-mights. The Central Powers had occupied in August 1915 the full territory of the earlier so-called Russain-Poland and the sherad the country in two parts, a German and an Austro-Hungarian territory, arranged there two General-Military-Gouvernements: the German part with the capitol of Warsaw and an Autrichian zone with the centre in Lublin. The two great powers had rival in the polish issue during of each of the four war-years. At the high sommer of 1916 – because of the catastrophal defeat against the Russian army – Germany had taken lead over the Danube Monarchy in this rivalisation. As the more powerful partner he vindicated for him self the right to say in the matter: what kind of the custom-system must they arranged in Poland. The Germans wanted Poland to draw into the German customs system. The representant and leader of the Austro-Hungarian delegation, Kajetán Mérey upheld the case of the independent Polish customs system. The conference could finish the discusson without result.

Kulcsszavak: Orosz-Lengyelország, vámpolitika, politikai rivalizálás a központi hatalmak között, önálló lengyel vámrendszer

Keynotes: Russian-Poland, customs policy, political rivalisation between the central powers, independent polish customs system

Bevezetés

1916 nyarán a Nagy Háború kritikus szakaszához érkezett. A júniusban megindult Bruszilov-féle támadás katonai és politikai válságot idézett elő Németországban, de főleg Ausztria–Magyarországon. A Monarchia hadserege katasztrofális vereséget szenvedett, az emberveszteség esettekben, sebesültekben és foglyokban egyes vélemények szerint jóval meghaladta a másfél milliót. Ebből az óriási számból csak a hadifoglyok tettek ki 600 ezret.¹ Bruszilov győzelme, amely sajátos taktikájának volt köszönhető², arra kényszerítette a központi hatalmakat, hogy átgondolják katonai és politikai stratégiáikat. A német–osztrák–magyar viszony 1916. április 16-a óta nem volt jó. A kapcsolatra a rivalizálás nyomta rá a bélyegét. A német kancellár, Bethmann Hollweg a lengyel ügy kapcsán Berlinben összehívott tárgyaláson – a korábbi két háborús év német politikájával szöges ellentétben – közölte Burián Istvánnal, a Monarchia közös külügyminiszterével, hogy a Monarchiának nincs helye Lengyelországban egy győztes háborút követően. Németország katonai, politikai és gazdasági befolyását mindenképpen ki akarja terjeszteni a teljes Lengyel Királyságra, más néven Orosz-Lengyelországra, amit a két birodalom csapatai még 1915 augusztusában foglaltak el véglegesen. Burián halálosan megsértődött. A sértődöttség 1916 egész nyarán át tartott. A diplomáciai érintkezésekben Burián végig kitartott korábbi álláspontja mellett: Lengyelország közös szerzemény, amit közösen foglaltak el, ott a befolyás is kondomínium formájában érvényesül, ahogy azt a szárazföldi hadviselésről szóló Hágai Jegyzőkönyv kimondja.

Közben azonban két nagyon fontos fejlemény változtatta meg a két szövetséges közötti viszonyt. Az egyik a német politika expanzívva válása. Mind Németországban, mind a német szövetségesi táborban egyre népszerűbbé vált Friedrich Naumann ügynevezett Kelet-Európa-terve.³ A másik pedig a hadászati szükség-szerűség, amelyet az 1916-os év katonai kudarcai hoztak felszínre. Az első esetben Burián nehezen értette meg, hogy a németek egy új, német vezetésű Kelet-Európát akarnak, amelyben a jövő Lengyelországa kulcsszerepet játszik, mint német csatlósállam, s a német gazdaság integráns része. A német „Pufferstaat”, az „ütköző-állam” ennek a háború során világhatalmi nézetrendszerre fejlődő tervnek lett a része. A másik fejleményt az jelentette, hogy a mind a német mind a k. u. k. katonai gondolkodásban nagy változás következett be – a *kényszer* hatása alatt. Akkor még szó sem volt arról, hogy a központi hatalmak olyan katasztrofális vereséget szenvednek, ami a Monarchia szétdarabolásához vezetett volna⁴, de az tény, hogy Conrad vezérkari főnök 1916 júliusában az idegösszeroppanás határára jutott. Egy részleges felbomlást vizionált, de legalábbis a dualizmus megszüntetését. A nagy emberveszteségek – nemcsak a keleti fronton, hanem a belga és a francia frontokon

is – arra a meggyőződésre bírták a katonai és politikai vezetésben egyre nagyobb súllyra szert tett Hindenburgot és Ludendorffot, hogy a hiányzó emberanyagot pótolja. Az 1894-től 1896-ig született német korosztályok létszáma katasztrofálisan megcsappant, míg szinte magától kínálkozott az a lehetőség, hogy az elfoglalt lengyel területek férfilakosságát igénybe vegye a két hadsereg a háború megnyerésére. Ebben a tervben a két német katonai vezető partnerre talált Franz Conrad von Hötzendorff osztrák–magyar vezérkari főnökben, aki a másik kettőhöz képest még inkább szorult helyzetben volt (a nagy vereségért 1916 nyarán őt is hibáztatták). Burián azonban nem tágított, a Monarchia jogait követelve Lengyelországban tovább duzzogott. Megnyerése a katonai lobbik és a német császár, illetve a német kancellár, Bethmann Hollweg szövetkeztek.

Burián ekkora nyomás alatt fokozatosan beadta a derekát, s hajlandónak mutatkozott ismét tárgyalóasztalhoz ülni Bethmann Hollweggel Bécsben a Ballhausplatzon. A tárgyalások augusztus 11-én folytak, s bár Burián itt sem tágított, mégis meg tudtak egyezni két fontos dologban: az egyik a jövő lengyel hadseregének felállítása osztrák–magyar és német koprodukcióban, a másik pedig annak a döntésnek a meghozatala, hogy mi legyen a lengyel gazdaság sorsa a – remények szerint – győztes háborút követően.⁵ A két politikus azonban kevésnek érezte saját maga illetékességét ahhoz, hogy ezekben a „szakkérdésekben” ők maguk döntsenek, ezért született egy határozat, amelynek értelmében a hadsereg és a gazdaság kérdését két „szakértői bizottság” fogja rövid határidőn belül megtárgyalni, egy *katonai* és egy *vámpolitikai*.

A német álláspont

A vámpolitikai bizottság augusztus 29-től szeptember 2-ig két fő kérdésben tartotta meg német és osztrák–magyar szakértők részvételével az ülést. A vendéglátó, a Birodalmi Belügyi Hivatal⁶ az ügy természetéből adódóan főleg közgazdaság szakértőket kért fel a delegációba. Két alapvetően különböző érdeket kellett összehangba hozni: a lengyel vámterület Németországhoz csatolását, s azt, hogy Lengyelország legyen önálló vámterület. Az előbb a németeknek állt érdekében, Ausztria–Magyarországnak pedig az önálló lengyel vámterület.⁷ Augusztus 16-án a vámügy a Közös Minisztertanács elé került. Érdemes visszaidéznünk a tanács állásfoglalását: Lengyelország bekebelezése a német vámrendszerbe kedvezőtlenebb, mint egy önálló lengyel vámrendszer. „Már a lengyelek érdekében is az önálló lengyel vámterület álláspontját kell képviselnünk, s mindenképpen ügyelnünk kell arra, hogy Ausztria–Magyarország állása Lengyelországban a Német Birodalommal szemben *ne ad inferiorem*, alávettett, alsóbb értékű legyen. Különbösen ebből a galíciai lengyelekre nézve a császári–királyi osztrák kormánynak a legnagyobb nehézségei támadhatnak.” Az osztrák–magyar delegációnak Mérey Kajetánnal az élen ezt az álláspontot kellett érvényre juttatni.

Karl Helfferich belügyi államtitkár⁸, aki az elnöki funkciót töltötte be, a német álláspont előnyeivel kezdte az ülést. Hangsúlyozta, hogy az orosz gazdaság testéből kiszakított Lengyelország gazdaságilag csak úgy tud regenerálódni, ha az egy erős gazdaságba integrálódik. Hangsúlyozta továbbá, hogy Németország szerepvállalása a lengyel gazdaság szanálásában nem önérdék, csupán azt a célt szolgálja, hogy mindhárom félnek „jó legyen”, a három állam közül mindegyiknek, de különösen a lengyeleknek „életérdek” ez a megoldás.⁹ Helfferich védekezésül csak annyit bocsátott előre, hogy ez a szerep, amit most a német delegáció elvállal, nem biztos, hogy a birodalom érdekeit szolgálja, hiszen Lengyelország iparilag esetleg a német gazdaság riválisává is válhat. Lengyelország mindenhez hozzájuthat, amittől kiválása során Oroszországban elvesztett. Danzig (!) például Lengyelország természetes kikötője, amely az élénk kereskedelmet biztosíthatja.

Ezzel szemben egy önálló lengyel vámterület különösen a lengyel iparnak okozhat károkat. A lengyel népgazdaság – egyedül – esetleg rosszul tejesít majd, legyengül, s ismét az oroszokhoz való csatlakozással próbálkozik majd, amelynek politikailag beláthatatlan következményei lennének. Ezt a veszélyt egyedül az tudja elhárítani, ha a lengyel gazdaság a német gazdaságot választja. Mert a lengyel emberek elégedetlenek lesznek, ha rosszul megy a soruk, s ettől a veszélytől csak a Német Birodalom tudja őket megvédeni.¹⁰ Ha Ausztria–Magyarországnak is kára származna a lengyel gazdaság orosz orientációjából (elsősorban politikailag), az kihatna a két hatalom hagyományos barátságára is. Ha pedig a két nagyhatalom gazdasági kapcsolatai jók, abból a lengyelek is profitálnak.

Az osztrák–magyar álláspont

A tárgyaláson az osztrák–magyar delegációt vezető Mérey Kajetán¹¹ vette át a szót, s kijelentette, hogy a Monarchiának minden szempontból az a jó, ha Lengyelország a *tényleges* önállóság birtokába jut. Hiszen nincs olyan kicsiny állam, amelynek az önálló vámpolitika ne sikerült volna. Miért ne lenne ez sikeres a nagy belső piaccal megáldott Lengyelországban? Mérey ellentmondott Helfferichnek abban, hogy Lengyelország boldogulása egyedül csak német segítséggel képzelhető el, hiszen Lengyelország fix szempontok alapján mindig is élénk kereskedelmi kapcsolatban állt Németországgal is, s ha megvalósul az önálló vámterület, akkor ezek a régi szempontok újra érvényre jutnak. Mérey az önállóság hangoztatásával nagyon találatosan elvezette a tárgyalás fonalát a politika területére. Lengyel önállóság – politikai szükségszerűség. A két fogalom összekötésével a német álláspont már az elején romokban hevert, hiszen a lengyel önállóság volt az, amely a Pufferstaat, az „ütközőállam” szempontjaival a leginkább ellenkezett.

Milyen visszahatása lehet a Németországhoz való kapcsolásnak a német gazdaságra? – tette fel a kérdést Mérey. Mindenképpen ki kell venni s kérdést a konferencia programjából, más irányt kell vennie: Lengyelország gazdasága Németországnak előnyöket biztosít, a Monarchiának nem – bár az osztrák–magyar delegációval

nem a féltékenység és az irigység mondatja ezt – következtetett tovább Mérey –; egyetlen pont Helfferich expozéjában az, hogy Lengyelország kiválása az orosz rendszerből mindenképpen nehézségeket fog okozni az országnak. Az osztrák–magyar álláspont lényege éppen az, hogy kiutat mutat ebből a csapdából. Helfferich máshogy látta, s német előnyökben gondolkodott. Mérey közölte, hogy az 1867-es kiegyezés óta fennálló törvények alapján a vámügyi rendelkezés sem képezhető el másként, minthogy a két szövetséges hatalom a paritás alapján vesz részt mindenben, ami Lengyelországban történik. Minden preferencia Németország és Lengyelország között, valamint a Monarchia és Lengyelország között automatikusan preferenciát jelent Németország és a Monarchia között is (magyarul: itt sem kerülhet előnybe Németország). Mérey magyarként – bár a „Gesamtmonarchie” érdekeit képviselte – a dualizmust, általa a Monarchia nagyhatalmi státuszát védelmezte.¹² Az azt negligálni akaró Németországgal szemben.

A lengyel gazdaság gyengesége és a német protekció

A konferencia folyamatában ekkor kerültek előtérbe a közgazdasági szakértők, s vita a részletkérdések felé fordult. Dr. Richter, üzemgazdász, helyettes belügyi államtitkára¹³ is máshogy látta a lengyel önállóságot. Amennyiben Lengyelország a maga lábára állni kényszerül, az súlyos fiaskóhoz vezet. Életképtelen lesz a gazdasága. Az osztrák–magyar felvetés nem állja meg a helyét, hiszen azok a kis államok, amelyek eredményes vámpolitikát folytatnak, hosszú történelmi fejlődés eredményeként teszik ezt, Lengyelország önálló állami létéből viszont kimaradt 121 év, kiragadták egy összefüggésből (akármilyen volt is az), s emiatt nem lesz képes újra lábra állni. Richter így folytatta: a mezőgazdasági termények tekintetében, mint a burgonya, vagy a szeszfélek Lengyelország önellátó, sőt exportképes is lehet, feltéve – s ez volt a német logika szerint a fő buktató – ha lesz valaki, aki felveszi ezeket a terményeket. Richter hangsúlyozta, hogy erre a befogadásra a leginkább a német gazdaság alkalmas.¹⁴ Sokkal kényesebb a lengyel textilipar helyzete, amelynek belföldön nincs felvevőpiaca. Az eddigiekben az orosz piac mindent felvett, de ha nincs egy erre alkalmas másik, akkor ez csak elmélyíti az életképtelenséget. Richter logikája nem volt minden alap nélküli: ha a lengyel vámhatár lezárul, annak az a következménye, hogy az export lelassul, a lengyelek kénytelenek lesznek tengerentúli szállításokkal próbálkozni, s ezek sikertelenek lesznek, akkor ismét csak nem marad más hátra, mint az integráció az orosz piacon belül a maga nem kívánatos politikai következményeivel együtt.

A belső pénzpiac nehezen fog lábra állni – folytatta Richter államtitkár. Nem tudja kitermelni a forrásokat a hadserege, az infrastruktúrája számára. A közvetlen adókból nem lehet az egész adórendszert működtetni, nem lehet az országot és annak népét magasabb szinten ellátni. A közvetett adók megemlése pedig általános elégedetlenséget fog okozni. Nem fog tudni a jövőben lengyel kormány más-hoz nyúlni, mint a behozatali vámbevételekhez, de ha azokat túl magasra emeli,

akkor elzárja magát a külföldtől. Ezzel szemben, ha az ország Németországgal áll vámunióban, akkor az elégséges vámkvótát fog neki kialakítani, amely biztosítani fogja Lengyelország pénzügyi vitalitását.¹⁵ Mérey ezekkel az érvekkel szemben csak azt tudta felhozni, hogy a lengyelek politikailag és katonailag korlátozások esetében is tudják majd működtetni az államot, miközben előnyös gazdasági szerződések révén meg tudnak élni szuverenitásuk korlátozása nélkül is.

A „két önállóság” német elmélete. A kereskedelmi szerződések ellenőrzése

Augusztus 30-a, a konferencia második napja továbbra is a német „agymosás” jegyében telt el, az osztrák–magyar delegáció védekező, de szellemes visszavágásaitól kísérve. Richter – a második tárgyalási napon elnök – Mérey kereskedelmiszerződés-kötési elméletét támadta meg. Lengyelország vámpolitikai szabadon futása magát a lengyel társadalmat sem elégítené ki, hiszen a kifelé érvényben lévő önállóság befelé a korlátozások érzését keltené. Mert a belső ügyekben *két önállóság* létezne: egy valódi- és egy látszatönállóság. A kereskedelmi szerződések ügyében – hiába önálló a gazdaságpolitika formálisan – két olyan erős gazdaság közé szorulva, mint a német és az osztrák–magyar, mégis mindenben hozzájuk kellene igazodni. Richter megfogalmazása túl áttételesre, ködösre sikerült – a történész nem gondolhat másra, mint arra, hogy gazdaság szereplői szemében ez a dualitás disszonáns érzések melegágya lehet. Lépten-nyomon érezniük kellene a központi hatalmak figyelő tekintetét.¹⁶ Richter okfejtése annyira ellentmondásosra sikerült, hogy Burián egy jókora kérdőjellel széljegyzetelte Mérey Kajetán feljegyzését. Amire természetesen azt is lehetett volna mondani, hogy egy német vámunióba bezárt Lengyelország szerződéseinek megkötésénél a német ellenőrzésnek még inkább ki lenne téve. Nagyobb lenne a szolgaság, s a gazdaság szereplőinek haragja még harsogóbb lenne a szervilizmus olyan fokát érezve, ami Németországtól ered.

De Mérey ezt nem mondta. Csupán annyit mondott, hogy az önállóság és az ellenőrzés ellentétpárok, s nem feltétlenül jelent ellenőrzést a központi hatalmak részéről. Majd azt is hozzátette, hogy az augusztus 11-i bécsi találkozón Bethmann Hollweggel sem ebben egyeztek meg. Az azonban szükséges lenne, hogy a jövőben Lengyelországnak képviselői leüljenek a központi hatalmak gazdaságpolitikusaival, s megállapodás szülessen a lengyel gazdaságpolitika játéktéréről. Ez lenne a megoldás, nem pedig az, hogy minden egyes szerződés megkötésénél ki kellene kérni a két hatalom hozzájárulását. (Hozzá kell tenni utólag, hogy Mérey sem értett egyet azzal, hogy a lengyelek a jövőben teljesen szabadon, „nyakló nélkül” kössenek szerződéseket. Sőt: a lengyeleket *fait accompli* elé kellene állítani azzal, hogy a gazdaságpolitika teljes konstrukcióját a német és az osztrák–magyar politikuson alakítják ki, ezt *in medias res* közlik a lengyel kormánnyal, aztán ezt követően minden megy a maga útján.)

Az „átmeneti gazdaság” német gondolata

S ekkor Richter elővezetett egy – utólag megítélve – kivihetetlen ötletet, az úgynevezett *átmeneti gazdaság* ötletét. Miért is gondoltak a németek egy ilyen megoldásra, utólag nehezen megválaszolható kérdés. Hacsak azért nem, hogy a tárgyalópartnereiket „elaltassák”? Az átmenetet az jelentette volna, hogy egy ideig (!) a lengyel textilipar feleslegét az orosz belső piac vesz fel, aztán, amikor a lengyel ipar felerősödik, a lengyelek más utakra lépnek. Addig, amíg ez az átmenet lejátszódik Varsóban egy „átmeneti rezsimet” kellene felállítani. Mérey: „Ennél a pontnál azt válaszoltam, hogy, amennyiben egy ilyen átmeneti kormány mind a lengyelek, mind Oroszország számára gazdaságilag kívánatos is lenne, Oroszország azt valószínűleg mégis elutasítaná, mert nincs oka arra, hogy Lengyelország számára ezt az új állapotot kellemessé tegye, s hogy megkönnyítse az átmenetet.”¹⁷

A konferencia – miután látta a német delegáció, hogy az általánosságokkal nem megy semmire – átfordult statisztikai elemzésekbe. Következett von Schönebeck német titkos kormányfőtanácsos, közgazdász. Lengyel túltermelés: ha le van zárva a lengyel vámhatár, az áruk a lengyelek nyakán maradnak. Statisztika: a lengyel gabonafejadag 200 kilogramm, miközben a német 170 és 200 kilogramm között mozog. Lengyelország tehát agrárexport ország, s nyugodt békekörülmények között még inkább rá lesz utalva arra, hogy exportáljon. Még inkább export-kiszolgáltató az ipar, hiszen a termékek 80–85%-a külföldön talál gazdára.¹⁸ Ebből az önálló vámterület esetében nehézségek támadnak; az orosz vámtételek nagyon magasak, teljesen ki van zárva az ottani értékesítés. De a központi hatalmak esetében is magas a vámkorlát. Ergo: nincs értelme az önálló lengyel vámterületnek.

Miért passzív a lengyel kiviteli mérleg?

Másnap, augusztus 31-én a berlini főkonzul, Joannovics kezdte a felszólalások sorát. Nyilvánvaló volt, hogy statisztikával szemben statisztikával kell válaszolni. Az ellenindoklás pedig nem lehetett más, mint annak bizonyítása, hogy Lengyelország a maga mezőgazdasági és ipari túltermelésével is meg tudja állni a helyét az önálló vámrendszeren belül is. Joannovics a legaktuálisabb forrásra hivatkozott, amely a „Lengyel Királyság kereskedelmi mérlege” címet viselte. Varsóban adta ki a Lengyelország Gyárosainak Egyesülete feltehetően közvetlenül a háború előtt. Az adatok az akkori helyzetből kiindulva naprakészen bizonyították, hogy Lengyelország mezőgazdasági termékeinek kereskedelmi mérlege több, mint 60 millió rubeles passzivitást mutat. Összességében minden: szántóföldi termelés, kertművelés, állattenyésztés és az ezeket körülvevő feldolgozóipar. Csak a gabona 11.7 rubel, a liszttermékek 19.2 rubel passzívumot mutatnak, tehát azt mutatják, hogy ez a mennyiség az ország fogyasztásának kielégítésére sem elég. Mindezek a hiányok csak úgy lennének eltüntethetők, ha az ország átfogó agrárreformokon esne át. A reformok végrehajtásának a szociális és a nemzeti struktúra „delikát oldalait”

kellene átfognia, tehát nem lenne elég, ha csupán a *föld terméshozamának növelésére* történének kísérletek. Joannovics végső summázatában annak adott hangot, hogy pontosan a *német állampolitika módszerei* nem alkalmasak arra, hogy ezeket a reformokat végrehajtsa, ezekhez egy *önálló lengyel kormány* kell. S ezzel az elemzéssel a főkonzul ki is jelölte az osztrák–magyar lengyelpolitika vámpolitikai irányának sakköveit.

Mit lehetett még ehhez hozzátenni? Ha valaki elszakad a pusztaság realitás talajáról, s a legszélesebb összefüggésekben tudja szemlélni egy ország gazdaságpolitikáját, annak mindenképpen előnye van azokkal szemben, akik vagy nem látják, vagy látni sem akarják azt. Aztán ott volt még a kereskedelmi mérleg hiánya ipari termékekben. A statisztika szerint a lengyel kereskedelmi mérleg ipari termékekben 180 milliós hiányt mutat, a pótlás, mintegy 1/3 résben Oroszországból (!) érkezik, a másik 2/3 más külföldi országokból. Lehet-e ezt a hiányt pótolnia a háború befejezése után Lengyelországban, amikor mindenki a nyersanyagokra fog vadászni? A legkevesbé abban az esetben, ha az ország a német vámterület része lesz, mivel Németország minden erővel arra fog törekedni, hogy a saját nyersanyagszükségletét elégítse ki. A késztermékek területén sem volt jobb a helyzet. Mert igaz, hogy 176 milliós többletet tudott felmutatni ez az ágazat, de ez kizárólag az egykori orosz exportból származott. Minden más késztermék-ágazat negatív. Az orosz behozatal pedig elérte a 135.4 millió rubelt, ebből 70 millió gyapjúszővés termékeiből jött. Mindezeket a termékeket Németország hozná be az országba, ahelyett, hogy Lengyelország vinne ki termékeket máshová. Tehát előny származna a vámunióból Németországnak, s hátránya Lengyelországnak.

A lengyel áruforgalom északi orientációja

Sajátos módon a német küldötteknek fogalmuk sem volt arról, hogy egy ilyen statisztikai kimutatás létezik – jelenti Mérey. Helyette, amikor átvették a szót, az adatok megbízhatatlanságát kezdték el firtatni. Újra hozták a saját statisztikai számaikat, s mindenki tudta, hogy a játék az ő előnyeikre megy ki: amit az oroszok haszonban elvesztettek Lengyelországban, azt ők akarják birtokolni. Elzász-Lotaringiát említették például, ahol hasonló átmeneti rezsímet terveztek a franciákkal: egy rövid periódus zajlik le, amíg a tartomány fejlődik, majd átkerül a német vámunióba, ahol felvirágzik. Mindennek a tervnek a cáfolatát a magyar Kereskedelmi Minisztérium államtitkára, von Lers adta azzal a megállapításával, hogy Elzász-Lotaringia példája nem alkalmazható Lengyelországra. Elzász privilegizált ipari gócpont, szén- és érlelőhelyek, a Rajna közelsége – sokkal jobb lehetőségei vannak, mint Lengyelországnak. Azonkívül Németország, mint értékesítési terület egészen más, mint Oroszország, az orosz felvevőpiacot sosem tudja pótolni. Von Lers még egy messze előremutató megjegyzést tett a lengyelek „kezelésére”, korlátozására vonatkozóan. Mégpedig azzal kapcsolatban, hogy a lengyel gazdaságot sosem tudja a német politika bezárni, nem biztos, hogy nyugat felé fordul, mert az

mindig tenger felé fog orientálódni.¹⁹ Danzig a cél, s a magyar államtitkár is úgy látta, hogy ez „egy jogos kívánság Lengyelország részéről”. Mint ahogy az sem tagadható, hogy Lengyelország német pártfogás nélkül is képes lesz majd fejlődni, kiépíteni közlekedési hálózatát, s magas adóbevételeket kasszírozni.²⁰ Richter helyettes államtitkár erre sem tudott egyebet mondani, minthogy a lengyel törekvés Danzig felé, amennyiben Lengyelország önálló gazdasági teret alkot, sokkal élénkebb lenne, s ez Németország szempontjából nem kívánatos. (A sorokból így az olvasható ki, hogy a vámunió egyúttal Danzig védelmét is jelentené a lengyelekkel szemben.) Dr. Riedl, az osztrák Kereskedelmi Minisztérium osztályfőnöke kifogásolta, hogy a németek a gyapotkereskedelem ellenében köztes vámokat akarnak bevezetni. Saját maguk ellen cselekszenek, mert ezek a vámok konkurenciát teremtenek.

Közben a bokros teendőinek elvégzése után visszaérkező Helfferich megjegyezte, hogy ezek a vámok csak átmenetiek, bizonyos átmeneti idő után leépítik ezeket. A zárás előjátékként Mérey summázta a tanulságokat, amelyek egy irányba mutattak: a német vámterületbe kerülés a lengyel gazdaság szempontjából egészségtelen lenne. Három kategóriát állított fel. Az egyik csoportba azok az iparágak tartoztak, amelyek az orosz vámpolitika védelmét élvezve fejlődtek ki. Ezek az iparágak sorvadásra vannak ítélve, mert nem tudtak gyökeret eresztetni a hazai talajba. Másodsor: vannak iparágak, amelyek bár hazai talon állnak, de fejlődésük természetellenesen túlhajtottan ment végbe; ezek főleg az orosz felvevőpiacon fejlődtek, rá voltak utalva az orosz fogyasztókra. Miután kiváltak Oroszországból, károsodnak ugyan, de fennmaradnak. A harmadik csoportba azok tartoznak, amelyek a lengyel talajon fejlődhetnek volna, de éppen az első két csoport fejlődése korlátozta őket. Ezeknek a fejlődése, *fejlesztése* kívánatos.

A probléma megoldásának elhalasztása

A konferencia végül is nem intézett el semmit, határozatot sem hoztak. Helfferich és a többi delegációtag még a végén is, a zárszóban is az elzász-lotaringiai 1871 utáni állapotokat emlegette, az akkori átmeneti kormányt, az „időlegesen korlátozott köztes vámokat”, amelyeket majd leépítenek bizonyos átmeneti időszak után. Amiről a konferencia során kiderült, hogy rossz elképzelés, mivel az akkori francia állapotokat nem lehet összehasonlítani az 1916-os orosz állapotokkal. Helfferich zárszavában kijelentette, hogy a téma még nem „spruchreif”, azaz „megbeszélésre még nem érdemes”. Majd akkor tárgyalunk róla – mondta –, ha a gazdasági kapcsolatok Németország és a Dunai Monarchia között tisztábban lesznek láthatók. Mérey sem tudott mást mondani, minthogy elismerte az eredménytelenséget, s kijelentette, hogy [...] osztrák–magyar részről a döntést a Lengyelországot érintő gazdasági kérdésekről is csak politikai szempontok alapján lehet meghozni.²¹ A politika viszont átmeneti harmonikus állapot után ismét ellentmondásokkal telítődött Németország és a Monarchia között. A következő hónapok dip-

lomáciáját a „szövetség és rivalizálás” fogalompár jellemzi a legjobban, ahogy azt Heinz Lemke 1917 februárjáig az egész lengyelkérdést részleteiben végigtárgyaló munkájának címe is mondja.²²

JEGYZETEK / NOTES

1. Kecskeméti J.: Taktikai újításnak köszönhetette sikerét Bruszilov. In: <https://honvedelem.hu/cikk/taktikai-ujitasnak-koszonhetete-sikeret-bruszilov/>. Letöltés: 2019. december 8.
2. Uo., ill. Aggházy K., Stefán V.; [ill. Jámbor Tibor] (1934): A világháború 1914-1918. Országos Közművelődési Tanács, Vác. 218.
3. Naumann, F.(1916): Mitteleuropa. Berlin, Druck u. Verlag von Georg Reimer.
4. Ez 1918-ban konkrét tényné vált. Gulyás L. –Szávai, F.: Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében. In: Geopolitikai Szemle I. évfolyam 2019/1. „Wilson június 26-án válaszolt külügyminiszterének, az alábbi módon: »Egyetértek Önnel abban, hogy nem tarthatjuk tovább tiszteletben a mesterséges Osztrák Birodalom integritását. Kétlem, hogy Magyarország bármivel is szervezesebb egységet alkotó része volna, mint Csehország«”. 173. old. Lásd még Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. BBC History 2018/október. 46–51. old.
5. HHStA. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens.
6. Reichsamt des Innern.
7. A Monarchia egy a 19. századból átnyúló terv, az ausztrópolonista megoldás megvalósításán dolgozott a háború mind a négy évében. Az önálló lengyel vámterület az osztrák–lengyel terv gazdasági vetületének tekintendő. Lásd többek között: Tefner Z.: István Burián and the Settling of the Polish Issue during the First World War. In: Prague Papers on History of International Relations 2016/2. 82–103. old.; Tefner, Z.: Háborús szövetség és vetélkedés. Ahogy a lengyelkérdést az Osztrák–Magyar Monarchia néhány jelentős politikusa látta (1914–1918). In: Közép-Európai Közlemények, XI. évfolyam 1. szám, 2018/1. No. 40. 75–95. old.
8. Helfferich, Karl (1872 – 1924): német közgazdász, politikus. Jogi és közgazdasági tanulmányainak befejezése után a Német Gyarmatügyi Irodánál helyezkedett el 1901-ben. Ismert pénzügyi szakértőként 1906-ban kinevezték a Bagdadi Vasúti Társaság igazgatójának, majd a berlini Deutsche Bank élére került. Az első világháború során pénzügyi államtitkárnak, belügyi államtitkár, alkancellár. A háborúhoz szükséges pénzügyi kölcsönökből és nem adóztatásból fedezte, ez azonban növelte az inflációt. Főként a katonai vezetők elképzeléseit támogatta, többek között a korlátlan tengeralttjáró háborút.
9. HHStA. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens.

10. Uo.
11. Mérey Kajetán von kapos-mére (1861–1931): osztrák–magyar diplomata. 1884-ben került a Monarchia külügyi szolgálatába. Állomáshelyei: Belgrád, Bukarest, Párizs, Konstantinápoly. 1895-ben a Ballhausplatzon az elnöki osztály vezetője. 1907-ben a Monarchia első meghatalmazottja a 2. hágai békekonferencián. 1910-től vatikáni nagykövet. 1915-ben megbízzák a béketárgyalások előkészítésével. A breszt-litovszki fegyverszünet aláírója és a békedelegáció vezetője.
12. Ress I. (2016): Das Königreich Ungarn im Ersten Weltkrieg. In: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band XI. Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg. Teilband 1/2: Vom Vielvölkerstaat Österreich–Ungarn zum neuen Europa der Nationalstaaten. Hrsg.: Rumpler, H. Redaktion: Schmied-Kowarzik, A. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 1123–1139. old.
13. Helfferich időleges távolléte alatt ő vezette a tanácskozást.
14. HHStA. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens. „In dieser Beziehung biete Deutschland ein sehr erwünschtes Débouché.”
15. Felszólalása végén Richter megígérte Méreynek – a németek hasonló ígéretekre a háború során mindig kínosan vigyáztak –, hogy részesedést biztosít a német kormányzat a Monarchiának lengyelországi exportigényeinek kielégítésére.
16. HHStA. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens. „Dem Gefühle der Nicht-Abhängigkeit entspreche eine Zollunion besser, als eine rein formelle Selbständigkeit, bei welcher die tatsächliche Abhängigkeit von den Zentralmächten den Polen auf Schritt und Tritt fühlbar werden müßte.”
17. Uo.
18. Valóságban a statisztikai adatok garmadája hangzott el von Schönebeck hozzászólásában, ezeket Mérey a mellőzte beszámolójában.
19. HHStA. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens. „Polen werde auch ohne den Anschluß an Deutschland nach dem Meere (Danzig) gravitieren und es sei wohl als berechtigter Wunsch anzusehen.”
20. Uo. „Auch die finanzielle Entwicklung Polens dürfte ihm gestatten, trotz der deutschen Einwendungen, seine Verkehrswege auszubauen und zu erhöhten Steuereinnahmen zu gelangen.”
21. Uo.
22. Lemke, H. (1977): Allianz und Rivalität. Die Mittelmächte und Polen im ersten Weltkrieg (bis zur Februarrevolution). Hermann Böhlhaus Nachf., Wien–Köln–Graz.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Aggházy K., Stefán V.; [ill. Jámbor Tibor] (1934): A világháború 1914-1918. Országos Közművelődési Tanács, Vác.
- Gulyás László–Szávai Ferenc (2018): Közép-Európa és Wilson 14 pontja. *BBC History* 2018/október. 46–51. old.
- Gulyás L.–Szávai, Ferenc (2019): Wilson elnök szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzásáról szóló geopolitikai döntés megszületésében. In: *Geopolitikai Szemle* I. évfolyam 2019/1. szám 165-176. old.
- Kecskeméti János: Taktikai újításnak köszönhetette sikerét Bruszilov. In: <https://honvedelem.hu/cikk/taktikai-ujitasnak-koszonhetette-sikeret-bruszilov/>. Letöltés: 2019. december 8.
- Lemke, H. (1977): *Allianz und Rivalität. Die Mittelmächte und Polen im ersten Weltkrieg (bis zur Februarrevolution)*. Hermann Böhlau Nachf., Wien–Köln–Graz.
- Naumann, F.(1916): *Mitteleuropa*. Berlin, Druck u. Verlag von Georg Reimer.
- Ress I. (2016): *Das Königreich Ungarn im Ersten Weltkrieg*. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band XI. Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg. Teilband 1/2: Vom Vielvölkerstaat Österreich–Ungarn zum neuen Europa der Nationalstaaten*. Hrsg.: Rumpler, H.. Redaktion: Schmied-Kowarzik, A. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Tefner Zoltán (2016): István Burián and the Settling of the Polish Issue during the First World War. In: *Prague Papers on History of International Relations* 2016/2.
- Tefner, Zoltán (2018): Háborús szövetség és vetélkedés. Ahogy a lengyelkérdést az Osztrák–Magyar Monarchia néhány jelentős politikusa látta (1914–1918). In: *Közép-Európai Közlemények*, XI. évfolyam 1. szám, 2018/1. No. 40.

Felhasznált forrás:

Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Wien. PA I. Allgemeines. Geheimakten. Krieg 1914–1918. Karton 501. Liasse XLVII/3 (12–14). Nr. 12. Verhandlungen über die Zukunft Polens (II. Teil). Die Delegiertenbesprechungen in Berlin betreffend die zollpolitische Stellung Polens.